

Viipurin Suomalaisen
Kirjallisuusseuran
toimitteita
14

HELSINKI 2003

ISSN 1236-4304

Lappeenrannan Kirjapaino Oy 2003

KOTINA VIIPURI

Matti Verhon Viipuriaiheisen
exlibriskokoelman pohjalta
kirjoitti Eero Helme

Meidän Viipurimme

Minkälaisin silmälasein katsommekaan tänään Viipuria, meille vanhaa suomalaista kaupunkia? Sitä, joka tänään on muille ehkä jotain muuta. Mennyt-tä katsomme kauas skarppaavin, vähän rusonpunaisin lassein.

Tässä monisärmäisessä kaupungissa asuneille Viipuri edelleen avautuu sisäisen katseen edessä kotina. Koska se oli nuoruutemme unelmien paikka. Koska se särjettiin. Ja koska se otettiin meiltä pois.

Exlibris kuvastaa meidän arkemme taivallusta, mutta myös meidän unelmiamme. Jos olemme sen sisällön itse päättäneet, niin sisintämme se kuvas-taa. Joillekin unelmat leviävät moniin suuntiin. Joillekin taas syvimmällä on kaipaus nuoruuden lempeisiin muistoihin. Ja viipurilaisella on aina pohjim-maltaan kotina Viipuri. Joskus loistavan taiteellinen, joskus hellyttävän yk-sinkertainen Viipuri-exlibris vie ajatukset nuoruutemme lämpimiin kesiin.

Meidän Viipurimme ex-libriksissä

Pitkäaikainen ex.libristen keräilijä Matti Verho on kokoelmistaan löytänyt 58 Viipuri-aiheista ex-libristä ja on niistä koonnut valikoiman tähän julkai-suun. ne edustavat eri aikakausia, erilaisia tekotapoja ja väriaiheita sekä myös eri aiheita viipurista. Valmistusajankohdiltaan ne ulottuvat 1880-luvulta aina 2000-luvun alkuun asti. Viipurilaisten ex-libristen ylivoimaisesti suosituin kuva-aihe on tietysti Viipurin linna, mutta muitakin aiheita esiintyy: kello-torni, Pyöreä torni, Torkkeli Knuutinpojan patsas, kaupungin vaakuna, Raa-titorni, Haminan portti, pilipuu sekä taidemuseo.

Matti Verhon lisäksi ovat teoksen valmistelutyöhön osallistuneet Eka Lai-nio, Ulla ja Pekka Virtanen ja Katriina Viitaniemi sekä Eero Helme, joka on kirjoittanut tekstiosan. Teoksessa on lueteltukaikkiaan 69 Viipuri-aiheista ex-libristä, siis muutama sellainenkin, joita ei Matti Verhon kokoelmaan sisäl-tynyt.

Suomen Exlibris-yhdistys ry

von Weissenberg, Carl Alexander, (Poppe), 1854 - 1916, insinööri, Helsinki – V. Desovsky (Venäjä) 1880-luvulla.
– *Kivipaino (L)*

C. Alexander von Weissenbergin (1854-1916) exlibris kuvaa linnaa ennen vuotta 1890, jolloin se vielä oli katottomana suuren ilotulituksen jäljiltä. Linna kärehti, kun Saimaan kanavaa juhlittiin 1856. Merkissä on Suomen vaakuna perheen entisen nimen (Witte) mukaan. Merkin omistaja toimi koneinsinöörinä Viipurissa ja Venäjällä. Hänen isänsä oli suuriruhtinaskunnan prokuraattori eli oikeuskansleri. Titteleistä puheenollen oli kovin tärkeitä aina käyttää titteleitä. Sen parempi, jos se oli aatelineen. Tämä oli tyypillinen ajan kuva muuten vapaamielisessä kaupungissa.

EX LIBRIS

TYRGILS ORDEN

har förärat sin ordensbroder detta ex libris

Bevara denna bok för kommande släktled

Tyrgils Orden, veljeskunta, Helsinki. Perustettu 1940-luvun lopulla.

P 1

Tyrgils "Knuutinpojan" patsas samannimisellä torilla on Viipurin tunteisiin vetoavimpia muistomerkkejä. Linnan perustajan patsaan edessä pidettiin juhlaparaati silloinkin, kun suomalaiset joukot marssivat kenraali Oeschin ohitse takaisin Viipuriin 1941. Laulukin jo sanoo, että

*Viipurinlinnan vieress seisoo
Nuutinpojan passas.
Viipurilaise rakkaus assuu
syvämess ja vassass.*

Tyrgils Orden on Viipurin perinteitä ylläpitävä yhdistys, joka perustettiin 1940-luvun lopulla. Tämä herraseura kokoontuu Helsingin ruotsinkielisissä ravintoloissa ja kuuntelee pari kertaa vuodessa esitelmiä vanhoista hyvisistä ajoista. Viipurilaisuuden eri ikäpolvet ovat edustettuina.

EX·LIBRIS

Nicholas Hall

P. H. P. P. P. P.

EE·RO·HELMÉ

Viipurin linna sijaitsee saarella varsinaisen Viipurinlahden ja Suomenvedenpohjan välisessä salmessa. Se suojeli alunperin pientä muurein suojeltua kaupunkia, joka sittemmin Viipurin kaupunginosana sai nimen Linnoitus. Siellä ovat jo vanhastaankin antiikkiset kapeat kadut, keskiaikaiset tai empireajan matalat talot, kirkot ja varsinkin Pyöreä torni. Pääkatu, Linnankatu, alkaen linnansillasta kiipeää korkealle mäelle ja sieltä alas paraatikentälle. Linnan ohi kävi ja käy myös vilkas vesiliikenne, joten linnansilta on avattava.

Linnoituksen “vanhat ja aidot” puhuivat saksaa, sittemmin myös ruotsia. Eräs näistä vanhoista kuuluu sanoneen, että “saksalaisia emme enää ole, ruotsalaisiksi emme voi tulla, venäläisiksi emme halua tulla - olkaamme siis viipurilaisia”. Muutenkin kaupungissa vallitsi kielten sekamelska. Kirjoittaja muistelee kotonaan kuulleen jatkuvasti suomea, ruotsia, saksaa, venäjää ja wiborskaa. Tämä viimeksimainittu oli käypä sekakieli, jolla eri kieliryhmät juuri ja juuri pystyivät toisiaan ymmärtämään. Yksi alalaji oli vielä keittiösuomi. “I gamla Viborg taltes fyra språk” . Plus jiddish.

Kirjoittajan eno Bruno A. Kruskopf (ei siis 1800-luvun puolivälin tunnettu kirjankuvittaja) piirsi 1920-luvulla hiilipiirroksen linnasta, joka juuri oli saanut katolleen siniristilipun. Tästä syntyi sittemmin luontevasti ex-libris, jonka sommitteli Stig Kahlke. Kaksi paperin väriä ovat vain esteettinen oikeus. Viipurikirjat ovat aina samanvärisiä. Siis haikeanvärisiä.

Monet viipurilaiset menettivät kotinsa ja kaupunkinsa sotien yhteydessä kahteen kertaan. Jälkimmäisellä kerralla sinne ehdittiin takaisin raunioiden keskelle pariaksi vuodeksi. kunnes kesäkuun 14. päivänä 1944 lasinsirpaleiden keskellä tuli viimeisin äkkilähtö räjähtelevästä, ikkunattomasta kaupungista.

Rauni Häyrisen ex-librikseen on liettualainen V. Jakstas vielä kuvannut linnan katolle Suomen lipun. Kuusi päivää joukkopaon jälkeen kaupunki oli jo vieraissa käsissä. Omankin maan katkerat kokemukset ovat tekijälle antaneet eläytymiskyvyn erotunnelmien vaikuttavaan kuvaamiseen.

Allekirjoittanut omisti tämän
kirjan Viipurissa ennen vuotta
1939 alkanutta talvisotaa ja sai
sen ryssien jäljiltä takaisin
Viipurin valtauksen jälkeen
syksyllä 1941.

Eino Nevalainen

Varatuomari, Viipuri.

Viipurin takaisinvaltauksen jälkeen kaupunkiin alkoi saada takaisinmuuttolupia vuoden 1942 puolella. Harva löysi kotinsa pystyssä. Ainakin tavarat oli "yhteiskunnallistettu" . Viipurin kauniiseen mutta jo silloin ryvettyneeseen Alvar Aallon kirjastoon oli koottu kodeista löydettyjä kirjoja suuret määrät. Sieltä sai käydä ostamassa muutaman markan hintoihin mitä vain kirjoja halusi. Sama koski varastoihin koottuja huonekaluja.

Joku löysi - ehkä jopa kotoaan - jonkin omankin kirjansa sodan jäljiltä. Eino Nevalaisen sodanjälkeinen exlibris on vaikuttava dokumentti siitä riemusta, minkä oman kirjan löytyminen niissä tunnelmissa aiheutti. Henkilökohtaisen ja eräänlaisen super-exlibriksen vaikuttava välimuoto.

ex libris

Eka Lainio

Linnoituksen kaupunginosan unohtumattomiin torneihin kuuluu Kellotorni, joka on keskipisteenä melkein kaikissa Viipuri-piirroksissa. Vanha se on, mutta ikää ei tunneta. Tässä se kuitenkin on Eino K. Lainion näkemänä. Eka on hieno taiteilija ja mm. uskollinen Viipuri-kirjailija.

Kellotorni oli - tietysti - aikanaan myös palotornina. Eräässä tulipalossa se itse syttyi, mutta korjattiin uuteen uskoon.

Kauneimmillaan kellotorni on - tai siis oli - Vesiportinkadun alapäästä nähtynä. Tätä sanottiin aikanaan Suomen kauneimmaksi katunäkymäksi. Torni on edelleen, mutta empiretalot eivät. Kello oli todellisessa käytössä, koska se näkyi laajalti yli kaupungin. Eräskin pikkupoika yritti kilometrin päästä nähdä, paljonko kello oli. Kun ei silmä kantanut, niin poika silmälääkäriin. La sit ovat nenällä edelleen.

“Talouuskoulun käynyt Maalaistyttö hal. palveluspaikkaa.”

Näin alkoi Hellin Risun palvelus Karjala-lehdessä noin v. 1933 julkaistulla ilmoituksella. Viipuri oli ei vain torilla käyville maalaisille vaan myös palvelukseen hakeutuville kultainen kaupunki. Hellin tuntuu olleen tavallista paremmin varustautunut kotiapulaiseksi. Hän palveli 5 vuotta norjalaisen Arne Grundtin perheessä Linnankadulla. Siis vanhassa kaupungissa, siis vanhassa talossa, siis piti hänen mm. lämmittää 11 uunia. Talonmies tosin kantoi puut keittiöön. Aikaansa seuraavissa talouksissa alkoi kuitenkin jo olla sähkölevyjä ja senkaltaisia moderneja vehkeitä. Tyytyväinen oli Hellin-neiti paikkaansa. Hänen mukaansa koko ajan oli mukavaa ja elämä oli kuin satua. Hauskinta oli, kun konsulin 50-vuotispäivillä sai tarjoilla mustassa puvussa, pitsireunainen esiliina päällä ja hilkka päässä. Kun tyttö avioitui, ostettiin yhdessä konsulinnan laskuun komeat kapiot ja hopeiset ruokailuvälineet. Konsuli muutti sodan kynnyksellä takaisin Norjaan, missä Hellin miehineen kävi 1970-luvulla perhettä katsomassa. Miksikö tästä aiheesta näin paljon? No kun Arne Grundt oli kirjoittajan rakastettu kummisetä (siinä vanhassa merkityksessä). Kellotorni tässä tuntemattoman taiteilijan näkemänä.

(Tarinassa lainauksia Terttu Sallisen teoksesta *Palvelusväkeä 1920- ja 30-luvun Viipurista*).

Vanha katukuva

Torsten Alfthanin exlibris on arkkitehti Marius af Schulténin hienoja etsauksia, joita hän on Viipuri-aiheista tehnyt useitakin. Raatitorni on Luostarinkadulla. Nimi kertoo tornin alkuperästä. Kaunis katon muoto on uudem-paa perua kuin jyrkä alaosa. Torniä käytettiin viime aikoina ennen sotaa lähellä sijaitsevan Viipurin maaseurakunnan kirkon kellotornina.

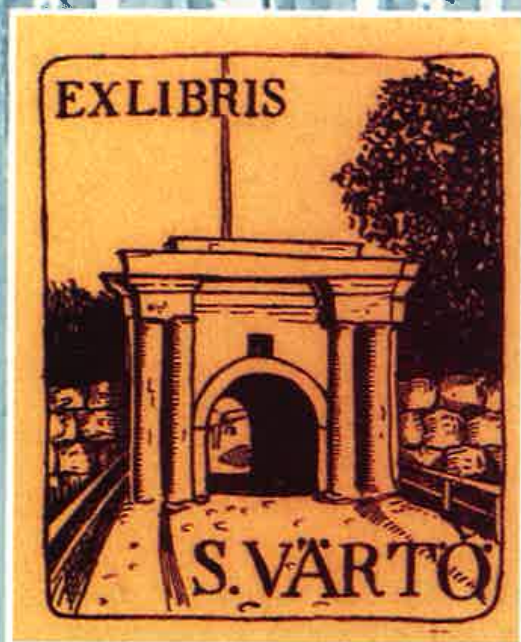
Kadun matalat talot muodostivat yhtenäisen ja aikaansa hyvin kuvaavan katunäkymän. Vanhin osa kaupunkia oli matala ja rauhallinen. Tornit antoivat kaupunkikuvalle ryhtiä ja muistuttivat keskiaikaisesta perinteestä.

Pyöreä torni

Ei montaa riviä Viipurista ilman Pyöreää tornia. Kaikista kaupungin puolustustorneista ei ole lukua, mutta Pyöreä torni on maankuulu ja mainitaan toki heti Linnan jälkeen. Tornin oli osa puolustusjärjestelmää ja se rakennettiin 1500-luvulla tykkitorniksi. Samalla se suojasi muurissa olevaa Karjaporttia. Tornia kutsuttiin myös Pässinlinnaksi. Itsenäisyyden tultua tornista tehtiin suosittu historiallisenhenkinen ravintola. Ja puolet tornin charmista perustui vieressä sijaitsevaan kauppatoriin issvossikka-ajureineen ja maaseutumyyjien hevosriveineen. Ja siellähän vilkas kannakselainen puhe helisi. Tornin kulmassa oli kauppahalli, aikanaan Pohjoismaiden suurin. Ja onpa se siellä jotenkin edelleenkin.

Pekka Marttinan exlibris kuvaa tornin tukevuutta ja kaunista muotoa Erkki Tanttun pelkistettyyn tyyliin.

Tiet Viipurista

Viipurin vanhaa kaupunkia rakennettiin levottomina aikoina. Joskin linna pystyi kestämaan niiden aikojen hyökkäykset tarvitsi itse kaupunki tukevat suojamuurit ympärilleen: Viipurin tunnetut vallit. Kadut Pohjoisvalli ja Etelävali kulkivat näillä nimillä vielä sotiin asti.

Haminanportti oli jäännös 1700-luvun linnoituksesta. Nimi kertoo tien suunnasta. Kyllähän Viipurista moneen matkaan pääsikin. Tiet kaupungista veivät viiteentoista suuntaan. Haminanportilta päästiin esimerkiksi laulujen kartanoon ja puistoon, Monrepos'iin.

Gustaf v. Numers teki Sulo Värtölle exlibriksen tälle tärkeästä paikasta, vaikkei Värtö kai vallan alkuperäisiä viipurilaisia ollutkaan.

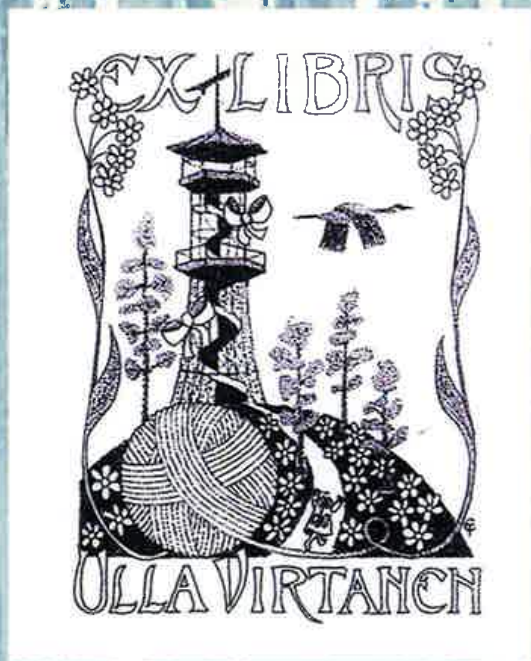
Lempi Jääskeläinen, 1900-1964, kirjailija, Helsinki - Nils Granberg, 1943.

P1

Muurit

Alkaen 1500-luvulta Viipurin muureja rakennettiin ja purettiin. Sekä Länsi että Itä rakensivat, Itä purki. Vähältä piti, ettei myös Pyöreätä tornia olisi purettu 1900-luvun alussa. Muurien kuuluisimpana tapauksena kerrotaan suuresta Viipurin Pamauksesta, joka pelästytti taikauskoiset venäläist pako. Ja viime hetkellä, linnanpäällikkö Knut Possen miesten onneksi.

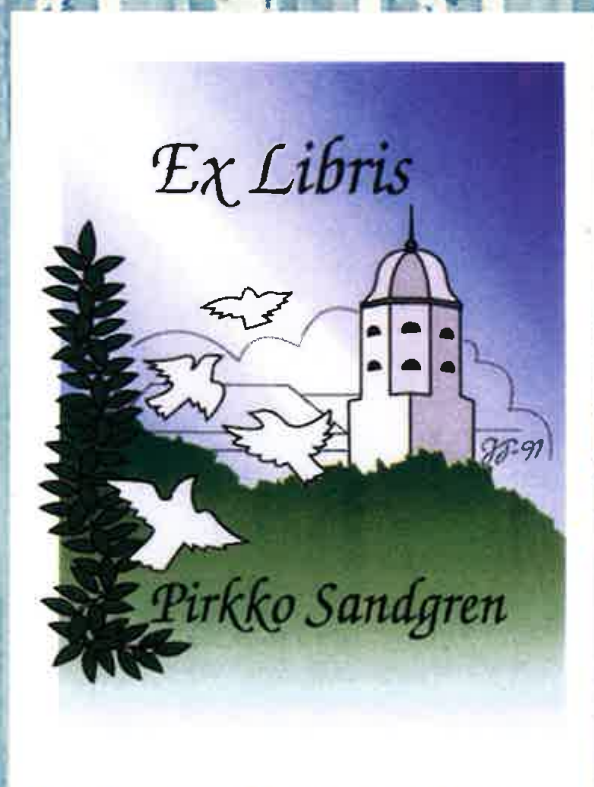
Nils Granbergin exlibris Lempi Jääskeläiselle sitoo kirjailijan historiallisen kynän vanhoihin aikoihin. Niitähän Lempi-rouva rakasti ja elävästi kuvasi. Muistamme Weckroothin suvun vaiheet romansseineen ja suruineen.

Pilipuu

Monia retkipaikkoja tarjosi Viipurin ympäristö. Meri purjehduksineen ja saarineen. Merenkulku oli kaupungin valtasuonia ja oli joka puolella lähellä. Yksi suosittu retkeilypaikka Monrepos'in ohella oli myös Papulan puisto ravintoloineen ja Pilipuineen. Pilipuun nimellä tunnettu näkötorni oli valmistunut 1905 vanhan 1887 rakennetun puisen tornin tilalle. Sen näköalatasanne kohosi 55 m:n korkeuteen merenpinnasta, joten se tarjosi komean näköalan yli kaupungin.

Merkin omistajan lapsuudenkoti sijaitsi Papulan vuoren ja Papulanlahden väliin jäävän Suksimäentien varrella, joten Pilipuusta tuli itsestään selvä muisto exlibrikseen. Torni sekä lähiasutus tuhoutuivat kaupungin takaisinvaltauksessa 1941.

Mitä puuttuu ?

Viipurin linna on nähnyt satojatuhansia auringonlaskuja. Niin kauniita kuin verenkarvaisiakin. Tällä kertaa se on rauhan linna. Pirkko Sandgrenin exlibrikseen on Jukka Törmikoski piirtänyt viheriövän maiseman ja rauhan-
kyyhkyset. Kaupungissa on siis rauha. Mutta ei meidän ehdoillamme.

Monia käyttämättömiä viipurilaisia aiheita on vielä exlibristen tekijöidenkin harkittaviksi. Viipurin asema oli komea toisinto Eliel Saarisen Helsingin asemarakennuksesta. Toinen maailmankuulu viipurilainen arkkitehtuuriluo-
mus on Alvar Aallon kirjasto, joka kuvaa loistavasti sodanedellisen Suomen tyyli-
suuntauksia. Yhtä hyvin kuin Saarisen asema kuvaa vuosisadan alun tyy-
lisuuntaa jugend ja funkkis. Itsenäisyyden leijona katsoi ylväänä linnaan kor-
kealta. Tänään se makaa Monrepos'in nurmikolla vaivaisena. Ja mikä olisi
viipurilaisempaa kuin Punaisenlähteen tori markkinoineen. Ja tietysti vuosi-
sadan alun jäätelökauppiaat kärryineen; "Harooshi marooshi!" Päivittäinen
käynti kauppatorilla ja hallissa, missä jokainen viipurinkävijä edelleenkin
käy. Tai upeat vallit ja Patterinmäki, jonne niin monen nuoren miehen hurme
on valunut.

Ja sitten Torkkelin puisto. Kevät. Espilän suunnalta torvisoittoa. Ja kulta
kainalossa.

Mutta eihän sellaista voi piirtää.

Uusimman merkin omistaja kertoo:

Sodan alkaessa olin ensimmäisellä luokalla Viipurin Suomalaisessa lyseossa, ja ilmahälytyksen keskeytettyä aamuisen oppitunnin seurasi melkoinen hämminki. Opettajat eivät olleet varautuneet tilanteeseen, joten hetken ihmettelyn jälkeen oppilaat lähetettiin kotiin. Kun kaupungilta kuului räjähdyksiä ja ammuntaa, menin uteliaana läheiselle näköalapaikalle eli Pantsarlahden bastionille, joka oli jäänyt jäljelle kaupungin vanhoista linnoitusrakenteista. Tältä korkealta paikalta olikin hyvät näkymät. Lentokoneita lenteli suuri määrä kaupungin päällä pommittaen ja ampuen, mutta onneksi eivät juuri sillä kohtaa.

Bastionin päällä on – yhä vielä – mielestäni Viipurin kaunein moderni rakennus eli Uno Ullbergin suunnittelema Viipurin taidemuseo (jossa toimi myös piirustuskoulu). Kun samaan merkkiin oli helppo yhdistää tuo historiallinen hetki sekä ihailemani rakennus, niin tein valokuvan perusteella luonnoksen ja pyysin taiteilija Eka Lainota kehittämään siitä painokelpoisen merkin.